

arkeologiska experiment av skilda slag, där det ofta framgår att de samlade arbetsinsatserna för diverse byggnationer krävde massiva insatser från underlydande. Begrepp som slavar, trälar och ofria är termer som författaren handskas lite slarvigt med, men ett visst mått av tvång och maktunderordnande ligger naturligtvis verkligheten nära. Jag skulle dock önskat betydligt fler kartor och planer över de olika skedena, de undersökta boplatsspåren samt fyndspridningar på boplatserna. Här kan jag dock misstänka att grävningssledarna kanske inte varit villiga att släppa ifrån sig allt material förrän de själva publicerat det i så att säga laga ordning.

Umeå universitet

PER H. RAMQVIST

Göran Malmstedt, *En förtrollad värld: Förmoderna föreställningar och bohuslänska trolldomsprocesser 1669–1672* (Lund: Nordic Academic Press 2018). 237 s.

Litteraturen om trolldomsprocesserna – i olika delar av Europa, inklusive Sverige – är omfattande och fältet har lockat såväl historiker som rätthistoriker, sociologer, psykologer och folklorister. Olika forskare har sett utbrotten av "häxfebrar" kopplade till såväl inomkyrkliga förändringar som sociala spänningar inom de stärkta monarkierna i reformationens efterföljd. De feministiska tolkningarna av trolldomsprocessernas orsaker och förlopp har också varit många. Bengt Ankarloos bok *Satans raseri* (2007) sammanfattade det internationella forskningsläget och fastän ett antal år har gått sedan boken kom har den mycket att ge för den som, på ett enkelt sätt, vill få inblick i hur frågor ställts och vilka typer av svar som getts inom fältet.

Att mycket har skrivits om ämnet innebär inte att forskningsfältet är uttröskat. Det är Göran Malmstedts bok om de bohuslänska trolldomsprocesserna ett gott exempel på; jag återkommer strax till vari Malmstedts särskilda bidrag inom genren består. I boken redogör han inledningsvis för det gedigna grundarbete som tidigare gjorts av lokalhistorikern Lars Manfred Svenungsson, som renskrivit och gett ut de bohuslänska trolldomsmålsprotokollen i tryck och därmed gjort dem tillgängliga också för den som har svårigheter med 1600-talets handstilar. Utgåvan har varit till god hjälp för Malmstedt, som dock påpekar att för framställningen viktiga textavsnitt har krävt en kontroll av originalkällorna. Processerna i Bohuslän har också, utöver att de tagits upp mer översiktligt av bland andra Ankarloo och Per Sörlin, ingående behandlats av Emanuel Linderholm i arbetet om svenska trolldomsprocesser. Linderholms arbete utkom redan 1918 och utgör framför

allt en god redogörelse för själva det juridiska förloppet. Det rörde sig om tre faser av processer under de aktuella åren vilka ledde till 28 avrättningar, men dessutom till att ytterligare drygt tio personer avled under den hårda behandlingen i samband med rannsakingarna.

Den som vill kan alltså på ett enkelt sätt ta del av de transkriberade originalprotokollen och följa vad som faktiskt hände, mål för mål. Det Göran Malmstedt vill bidra med genom sin bok är i stället att med hjälp av trolldomsmålen komma närmare stormaktstidens människors uppfattning av hur världen fungerade. Det är frågor om gott och ont, om ödet och den egna viljan, om den fysiska och den andliga världen som står i fokus här. Weber talade om hur "avförtrollningen" var en av effekterna av västerlandets moderniseringsprocess; här försöker Malmstedt skildra hur en "förtrollad" värld såg ut och fungerade.

Boken har fyra avdelningar. Göran Malmstedt ger en resumé av processerna med uppgifter om de anklagade och deras sociala och geografiska hemvister varefter han går över på tre typer av analyser av målen. I det andra kapitlet, "Verklighetens dimensioner", möter vi exempel på drömmupplevelser, som av såväl de anklagade själva som av juristerna bedömdes som betydelsefulla i tolkningen av faktiska händelseförlopp av magisk karaktär. Det typiska här är att ominösa men vaga drömmar i förhören tolkas i en diabolisk kontext, att rätten alltså hjälper till för att få berättelserna mer lika de som redan finns i den lärda litteraturen om Den Onde och hans verk i vardagen.

Kapitel tre, "Magiska domäner", tar upp magins uttryck och attribut. Det handlar om de starka, farliga känslorna (avunden, fruktan, vreden), om formler och förbannelser och om kraften i särskilda föremål, som trollklutar, dansande mjölkbyttor och väderpiporna, de som kunde framkalla stormar och oväder över dem som den trollkunnige ville ont.

Kapitel fyra slutligen, "Övernaturliga makter", tar upp förhållandet till Gud och till Satan och summerar hur den förtrollade världen fungerade. Det fanns en allmän tro på att krafter utom människan kunde påverka livet. Här ser Malmstedt en diskrepans i materialet mellan en folklig syn på "trollfolket", som kunde göra både gott och ont, och överhetens syn på att dessa människor styrdes av djävulen, att de alltså var Fans redskap mer än självständigt verkande individer. Av än större betydelse för en vidare diskussion är iakttagelsen om den skiktade världen: "att verkligheten kunde uppfattas som bestående av olika skikt, där ytan inte alltid motsvarade den sanna essensen, vilket inte enbart gällde varelser utan också materia". Det för över till bokens slutord, som tar upp tråden med det magiska tänkandet som ett universellt och tidlöst fenomen. Malmstedt drar slutsatsen att 1600-talets förmoderna verklighetsuppfattning, så som den speglas i trolldomsprocesserna, i själva verket kan vara "mer naturlig för oss än den moderna veten-

skapliga verklighetsuppfattningen. Med andra ord skulle det i så fall kunna ligga i vår natur att betrakta världen som förtrollad”.

Malmstedts bok kan läsas som en välskrivna analys av ett kort tidsskede i vår 1600-talshistoria, där också intressanta berättelseteman med danska influenser återges och där vi får inblickar i detaljer, som fåglarnas särskilda roll i den då rådande magiska föreställningsvärlden. Men Malmstedts särskilda bidrag i trolldomsprocessgenren utgörs av hans diskussion om då och nu, som inte gör händelserna i 1600-talets Bohuslän till något skräckexotiskt utan till en annan variant av den verklighet vi, kanske, fortfarande lever i. Och man kan än en gång reflektera över vilka möjligheter – och vilka begränsningar – vi som historiker har att kunna bruka det förflutna för att också säga något väsentligt om människan som tänkande, kännande samhällsvarelse genom tid och rum.

Karlstads universitet

PETER OLAUSSON

Tove Paulsson Holmberg: *Onaturlig födelse: Johan von Hoorn och det obstetriska dilemmat* (Lund: Lunds universitet, Avd. för idéhistoria 2017). 298 s.

I det förmoderna samhället krävdes i princip två nyfödda barn för att skapa en vuxen människa.

Det är utgångspunkten för Tove Paulsson Holmbergs idéhistoriska avhandling som kom förra året. Barnadödligheten var hög och störst var spädbarnsdödligheten och den så kallade perinatale mortaliteten, det vill säga dödligheten före, under och strax efter födelsen. För familj och släkt var barns död alltid plågsam, även om kyrkans retorik tolkade spädbarnets död som en tidig hemförlovnings snarare än en förlust. Den grundläggande frågan för Paulsson Holmberg är: Hur resonerade man och vad utträttades för att färre liv skulle gå till spillo i förlösningstol och vagga?

Läkare och barnmorskor började under 1600-talet ifrågasätta ofrånkomligheten hos de höga dödstalen, och den fruktansvärda modradödligheten. Skickliga praktiker i olika europeiska länder sökte lösningar på det så kallade obstetriska dilemmat. Dilemmat uppstår i fall där bara moderns eller barnets liv kan räddas. Vilket skulle man välja? Vid ungefär 20 procent av alla förlösningar aktualiserades det obstetriska dilemmat. Dessa kallades under den studerade tiden för ”onaturliga förlösningar”. I flera länder utvecklades tekniker för att klara av komplikationer som förekom och förekommer än i dag. Ett förhållningssätt växte fram där man i första hand prioriterade att rädda moderns liv, även om barnets liv offrades. Verktyg uppfanns som om